

Betanzos baixo sospeita: o aparello de vixiancia nos anos da Guerra Civil

EMILIO GRANDÍO SEOANE*

Durante os anos da II República Betanzos foi un fervideiro de actividade no plano político. As súas organizacións amosaban unha importante vitalidade, especialmente aquelas situadas ideoloxicamente á esquerda. Xunto ás cidades de Ferrol e A Coruña formaban os tres vértices dun triángulo imaxinario que conformaba unha das maiores tentativas de renovación política destes anos en Galicia. A capacidade mobilizadora dos partidos e sindicatos durante os anos republicanos só pode ser comparable nesta bisbarra á realizada no sur da provincia de Pontevedra.

Boa parte da razón desta actividade atópase na extensión do sindicalismo de carácter obreiro, circunstancia diferencial respecto a outras bisbarras. Se na Coruña o sindicalismo de carácter ácrata xoga un papel fundamental no desenvolvemento da política local, en Ferrol e Betanzos o papel protagonista na mobilización da esquerda é xogado polos socialistas. O PSOE ferrolán, baseado na súa presenza activa no sector naval, convértese no referente constante da actividade política desa cidade, sendo a cidade galega máis importante que tiña alcalde socialista, Xaime Quintanilla. En Betanzos, a forza como grupo de presión do socialismo procedía da súa estruturación no eido agrario, na formación e creación de numerosísimos sindicatos deste carácter espallados pola súa área de influencia.

Aínda que procedentes de sectores sociais distintos, é indiscutible a presenza de factores novos na política da II República. É precisamente a influencia sindical a que provoca a reacción da dereita. Esta organízase a marchas forzadas en agrupacións políticas de masas, co único obxectivo de botar abaixo ó réxime. Nun primeiro intre, as súas perspectivas céntranse na consecución do poder, que se considera perdido nos meses de abril e xuño de 1931. Despois de anos de participación no réxime, nun proceso de franca e constante radicalización da súa mensaxe, tras as eleccións de febreiro de 1936 -que supuxo o triunfo das listas da coalición de esquerdas no Frente Popular-, a súa estratexia mudará de perspectiva.

Non todas as persoas de dereitas que participaban na política daqueles intres se viron implicadas no golpe de estado de xullo de 1936. Houbo certos sectores que permaneceron inactivos tras o levantamento militar, mais tamén hai que dicir que unha importante representación dos grupos conservadores, sobre todo nos seus sectores máis xuvenís, apostaron por medidas de carácter violento. Entre os meses de marzo e xuño de 1936 o trasvase de membros das JAP cara a Falange Española é constante, circunstancia difícilmente constatable de modo documental, tanto polo reducido período de tempo, como pola inexistencia de fontes para o traballo dunha organización que non cabe esquecer que é declarada fora da legalidade republicana polo goberno do Estado.

*Emilio Grandío Seoane é Doctor en Xeografía e Historia pola Universidade de Santiago de Compostela e Profesor do Departamento de Historia Contemporánea.

*Anuario Brigantino 1998, nº 21
Betanzos. ISSN: 1130-7625*

Na corporación local brigantina o peso do socialismo ó longo do período republicano é cada vez máis notorio. Aínda que nun primeiro momento é a ORGA a que domina o Concello –circunstancia que, por certo, entra dentro dunha dinámica semellante á que acontece na maioría das corporacións locais da provincia-, é a partir do ano 1934 cando os homes da agrupación socialista local dirixen os destinos da corporación¹.

Máis os sucesos de Asturias e Cataluña de outubro de 1934 rachan con esta liña. A convocatoria da folga xeral revolucionaria tras a designación de tres ministros da CEDA foi seguida con especial interese polos grupos da esquerda brigantina. A suspensión conseguinte dos cargos municipais pertencentes a grupos de esquerda veu acompañada pola designación gubernativa de concellais conservadores con carácter interino.

Os feitos de outubro de 1934 significou para os sectores de pensamento conservador unha das referencias que terán en conta no verán de dous anos despois. Dende o seu plantexamento, a esquerda tentara levar adiante a súa ‘revolución soviética’ en España, e non precisamente de xeito pacífico. A combativa actitude dos medios de comunicación conservadores nos meses posteriores ós sucesos de Asturias foi determinante para a recepción e asimilación desa idea. Aquelo foi considerado como a ‘barbarie da chusma’, que tentaba botar abaixo todo o aparello ideolóxico no que se baseaba a dereita: familia, traballo, respecto á tradición, e por riba de todo, a orde. É a consideración de inestabilidade e desorde o que provoca que unha grande parte das capas medias da sociedade apoiaran proxectos de carácter autoritario, aínda que non necesariamente fascistas.

Como xa mencionamos nas liñas anteriores, os resultados das eleccións de febreiro de 1936 veñen trastocar as expectativas de crecemento continuado que ata daquela tiñan os grupos conservadores. O novo goberno de Manuel Azaña provoca o retorno daqueles concellais elexidos nas únicas eleccións de carácter municipal da II República, as do 12 de abril de 1931, independentemente da súa cor política. Máis agora as forzas de esquerda teñen un pacto previo sobre un programa que, ó chegaren ó poder, e na maioría dos casos, cumpren de xeito riguroso. No caso concreto de Betanzos, o Concello volta a estar en máns dos socialistas que realizan nos escasos meses que trascorren ata a sublevación militar unha importante actividade².

A mediados do mes de xullo ten lugar o levantamento militar das tropas de Marrocos e de varias guarnicións da península contra o réxime republicano. As catro provincias galegas, como xa coñecemos, quedaron nas máns dos sublevados dende os primeiros intres, primeiro co control das principais cidades e capitais de provincia, e logo levando adiante a que era considerada ‘pacificación’ das distintas zonas de influencia. O golpe de estado en Galicia ten máis de movemento cuartelero que de enfrontamento da sociedade política civil. Nesta circunstancia foi determinante a actitude pasiva do goberno do Estado nos primeiros momentos, tras coñecerse a nova da sublevación, á hora de mandar ós distintos gobernadores civís que entregasen armas para a defensa das súas respectivas provincias e cidades. Isto provocou en numerosos casos que a mobilización espontánea da sociedade de esquerdas en camións e outros vehículos dende localidades como Viveiro, Lousame ou Noia co obxectivo de defender as cidades ‘simbólicas’ do poder republicano, lles collera ‘a contrapé’. Cando estas chegaron xa se atopaban baixo control dos militares sublevados.

¹ Arquivo do Reino de Galicia, Fondo Goberno Civil, mazo 2777.

² *O goberno local de López Datorre, co apoio maioritario das urnas, apostou por levar adiante o seu programa de reforma social. Así, durante a primavera o Concello obrigaba ós propietarios a entregar o 10% do seu trigo e depositalo na Casa do Pobo*; en Grandío, E.; ‘Os primeiros meses da guerra. Betanzos, xullo-novembro de 1936’, en *Anuario Brigantino 1995*, nº 18, pax. 168.

Na cidade de Betanzos, o dominio dos militares levóuse adiante uns días despois de tomada a cidade da Coruña, cun enfrontamento na ponte de acceso á capital brigantina, que se solventou a favor dos sublevados de xeito rápido. O control militar establecéuse de xeito inmediato a partir do 22 de xullo, momento no que chega a columna militar, que ó día seguinte recorre ós concellos limítrofes de Abegondo, Sada e Oleiros³. O mando da praza brigantina queda en máns do teniente González⁴.

Toda aquela estruturación da sociedade progresista desapareceu de súpeto. Uns foron quen de fuxir polos montes da bisbarra, mentras outros non tiveron esa sorte. A expansión do sindicalismo agrario socialista levado adiante por homes como Ramón Beade ou López Datorre foi borrada. Máis un entramado asociativo tan forte non podía disiparse nuns días: o problema plantexábase tras a toma do poder. Non consistía únicamente en acadalo, senón tamén en poñer os medios para mantelo.

O control da sociedade

Dominada a cidade de Betanzos no sentido militar da palabra, quedaba o traballo de ‘pacificación’, é dicir, de uniformizar á súa poboación baixo os parámetros do ‘Nuevo Estado’. O ‘Movimiento Nacional’ era por natureza *conservador*, entendendo esto como defensor da tradición e contrario a toda innovación, e *católico*, xa que era indisoluble o concepto de nación española da súa vertente relixiosa. Mais tamén defendía certo carácter *apolítico* que amosaba o seu rexeitamento por aquel concepto da política que designa o número como orixe da representación por riba dos sectores que consideran como os máis capacitados para dirixir a sociedade. Evidentemente a definición de *apolítico* é un termo cun propósito de utilización dentro do discurso dos sublevados, que amosa deste xeito que o único que lle interesa ós militares que dan o golpe de estado é manter o seu concepto de orde e estabilidade social. Baixo estos parámetros comezou a construírse a estrutura do ‘Nuevo Estado’ franquista. Mais había que realizar unha labor previa de depuración da sociedade, arrancando calquer vestixio de participación no réxime republicano. Aquelas zonas que como Betanzos, tiveron no seu seo o xerme do que era considerado por eles como ‘a planificación soviética da sociedade’ sufriron moito máis a represión por motivos políticos.

Porque, á marxe do contido documental deste traballo, tamén hai que salientar que nun proceso de depuración política como este, e nuns momentos como os que tratamos, onde aínda hai un conflito civil non finalizado, pódense entrelazar circunstancias concretas da

³ *El día 22 salió de aquella (A Coruña) un destacamento de la Guardia Civil, al mando del teniente Antelo, que no pudo pasar de Guísamo, donde sufrió una agresión traicionera. Este destacamento se dirigía a Betanzos, importante nudo de comunicaciones dominado por las turbas. En Betanzos residía el comandante de Infantería retirado don Antonio Gómez Iglesias, y se encontraban temporalmente dos alféreces de navío y dos sargentos, los cuales se pusieron el día 22 en relación con la Guardia Civil, que hasta entonces había adoptado una actitud pasiva, y tras un tiroteo sin consecuencias se apoderaron del pueblo. A las tres de la tarde entró una columna procedente de La Coruña, formada por Guardias de Asalto, Guardia Civil y una sección de morteros del Regimiento núm. 28; Arrarás, Joaquín; *Historia de la Cruzada Española*, Tomo III, Editora Nacional, 1940, pax. 562.*

⁴ Carlos Fernández cita o seguinte feito: *También hay que consignar la ejecución, en plena estación de Betanzos, de un soldado a manos de un teniente de la Guardia Civil. El soldado había levantado la mano con el puño cerrado y gritado ‘¡Viva Rusia!’.* *La prensa coruñesa reseñó que su ejecución fue debida a un ‘ataque de marxismo agudo’*; en Fernández, C.; *El alzamiento de 1936 en Galicia*, Edicións do Castro, 1987, 4ª Edición, pax. 130.

comunidade local brigantina ou persoais que non alcanzamos no noso estudo. Hai que deixar constancia de que unha importante proporción destas denuncias baseábanse naquelas realizadas por persoas que quedaban na maior parte dos casos baixo a sombra do anonimato, e que en ocasións podían sacar a luz envexas persoais ou intereses económicos moi concretos.

Máis o proceso de depuración política podía calificarse de todos os xeitos menos de espontáneo. Como todo exército que se preciara, os ‘nacionais’ tiñan un servizo de información e espionaxe. E non foi precisamente un feito tardío, senón que xa dende os meses de xullo e agosto de 1936 montouse todo un aparello organizativo que recibiría o nome de ‘Servicio de Información Militar’ (SIM), que tiña o seu centro no Cuartel Xeral de Burgos. Era evidente que a información tiña que subordinarse a realidade do alzamento, e o ‘Movemento Nacional’ tiña un marcado carácter militar.

Ainda que nun primeiro intre o aparello de información centrouse ó redor das relacións persoais que eran establecidas polo corpo da Guardia Civil daquelas zonas onde triunfara o golpe de estado, cando a fronte de guerra estabilizouse tamén o fixo a información do enemigo. A partir de novembro de 1937 estes servizos, que tiveran un especial interese no control da zona este –Aragón e Cataluña, pola súa proximidade á Francia da Frente Popular-, unificáanse e xa no mes de febreiro do ano seguinte o servizo concreto pasa a denominarse SIPM (‘Servicio de Información y Policía Militar’).

Os seus obxetivos xa non serán de xeito prioritario a vixilancia das zonas en conflito, senón que a centralización afectará a todo o territorio controlado polos golpistas, cada vez máis considerados como un organismo do ‘Nuevo Estado’. A xefatura do SIPM atoparase no Cuartel Xeral do Generalísimo en Burgos e tecerá unha rede de información moi eficaz, baseada en dous aspectos: a colaboración das denuncias de carácter anónimo e a designación e ubicación dos axentes adicados a este cometido de xeito específico.

Os servizos de información tiveron un contido prioritario nos anos da guerra, abarcando todos os aspectos de control: desde os desertores ata o tráfico de divisas, pasando polo rexistro sistemático de todos aqueles que tiveran, aínda que fora de xeito lateral, algún contacto coa política ou os políticos republicanos. Deste carácter de preferencia que se lle deu ó sistema de vixilancia é boa proba o feito de que se adicaron a tal traballo un total de 30.000 homes e mulleres, espallados por todo o Estado. Identificábanse cunha letra e número en clave, e tiñan asignada unha zona xeográfica concreta, que ben podía ser un barrio, unha cidade ou vila, ou unha determinada bisbarra⁵.

O Betanzos da desconfianza

Resulta inevitable salientar o feito de que Betanzos, e Galicia no seu conxunto, quedou baixo zona nacional nos primeiros días do conflito. Polo tanto a consideración de zona ‘controlada’ era ata certo punto lóxica para o discurso e a imaxe externa que pretendía amosar o servizo de propaganda franquista. Máis tamén hai que incidir en que a situación non era exactamente a dunha Galicia que apostaba de xeito decidido polo golpe. Isto non era Navarra e non existía, como ben indica o traballo de Javier Ugarte, unha mobilización espontánea da comunidade a favor do golpe: a nova ‘Covadonga insurgente’.

⁵ Con esta labor, el conocimiento del enemigo era bastante notable y el sistema se mantendría durante toda la guerra; Cervera, J.; Madrid en guerra. La ciudad clandestina, 1936-1939; Alianza, Madrid, 1998, pax. 214.

Esto era especialmente perceptible naquelas bisbarras que tiveran un amplo movemento asociativo, que provocou que o período da II República fora considerado para os elementos conservadores dende un plano de inestabilidade. A pesar das pretensións do exército nacional, o certo é que aquela sociedade política de carácter reformista que se viña fraguando dende os primeiros anos do século XX non podía difuminarse, ou cando menos non podía facer desaparecer de súpeto as súas pegadas.

Os fusilamentos e encadeamentos das primeiras semanas –días nos que de xeito curioso non existe ningunha referencia oficial nas distintas institucións locais e provinciais- lle sucedeu o afianzamento progresivo do réxime. Este acadábase co obxectivo de acadar a pretendida ‘estabilidade social’ en base ó enfrontamento directo cos sectores progresistas, que implicaba a súa desaparición. O primeiro contido militar das poboacións veu dando paso ós delegados gubernativos –militares ou non-, os xefes locais e comarcais de Falange, ós parrocos e a Guardia Civil.

Poucos días despois de ‘pacificada’ a cidade xúntase a primeira Comisión Xestora, presidida polo Delegado Gubernativo Militar, Ángel González Vázquez. Non se observa un especial ensañamento cos anteriores dirixentes republicanos, cando menos no rexistro oficial do Libro de Actas. Máis, a sociedade conservadora non esquezía de artellar os seus instrumentos, vencellándose persoalmente no conflito. Dúas son as medidas concretas que son aprobadas nesta primeira sesión: a substitución do orzamento de 1936, e o traslado do Mercado de Legumes da Pescadería cara a Rúa de Santiago⁶.

Mais tamén iníciase o proceso de depuración do Concello. O 6 de agosto o Delegado de Orde Público de Betanzos recibiu un telegrama do Xeneral-Xefe do Exército do Norte, na que se indicaba a conveniencia do desarme absoluto e rápido dos ‘elementos no afectos’, separando especialmente aquel ‘personal opuesto movimiento’ no Concello, Telégrafos, Teléfonos e Correos. Na mesma sesión na que se deu coñecemento do telegrama procedéuse á separación dos seus cargos de nove funcionarios, deixando constancia a Xestora de que coa mesma limitábase a ‘cumprir ordes’⁷.

Nas fichas de vixilancia da Delegación de Orde Público da provincia da Coruña atopamos a 49 persoas domiciliadas na cidade de Betanzos. É un número importante en relación ó total, como concello da provincia que ten maior número de sospeitosos de ir contra o réxime, despois de A Coruña, Ferrol e Santiago.

Máis temos que facer mención a que este ficheiro non contempla todas as persoas que foron obxeto de vixilancia directa durante os anos da guerra na poboación da provincia. En primeiro lugar porque aínda que é certo que si son todos os que estan no ficheiro, hai moitos que non se atopaban rexistrados e que a DOP ou a Guardia Civil tiñan baixo sospeita. Ademais existían dous ficheiros, ún coas persoalidades máis salientables –no que se integraban persoaxes da vida política, xuíces, abogados, homes influíntes da sociedade, etc.- e outro coa inmensa maioría da poboación. Precisamente este traballo procede do segundo deles.

⁶ Hai que destacar o feito de que as primeiras medidas adoptadas pola Xestora sexan precisamente as de atender as demandas reais dos grupos sociais medio-altos. Non existe unha xustificación ideolóxica moi clara debaixo destas disposicións, senón que o troco político constitúese na causa que facilita unha mellora da situación do comercio local; Grandío, E.; op. cit., pax. 171.

⁷ El Sr. Presidente dijo que visto el escrito inserto de la Comandancia de la Guardia Civil, aún lamentándolo muchísimo, entiende que no queda más remedio que acordar la separación de sus cargos de estos funcionarios; Libro de Actas do Concello, Arquivo Municipal de Betanzos, caixa 51, sesión do 7 de agosto de 1936; citado en Grandío, E.; op. cit., paxs. 171-172.

Máis tamén ten unha grave carencia. Ordeado de xeito alfabético faltan algunhas letras do abecedario, posiblemente produto dunha expurgación de carácter específico. Polo tanto, non reflicte a totalidade da sociedade, pero o estudo das máis de mil trescentas fichas é o suficientemente exhaustivo como para considerala significativa, aínda que tendo en conta esta carencia da mesma fonte documental.

Estas fichas na maioría dos casos remiten a expedientes exteriores, mais tamén aportan certos datos. Das 49 fichas vencelladas co Concello de Betanzos podemos dicir que a maioría delas teñen unha procedencia cronolóxica común. Só hai catro rexistros anteriores a novembro de 1937, data na que se produce a unificación dos servizos de espionaxe. Ademais a realización destas fichas realizouse de xeito moi rápido: deses casi medio centenar de rexistros, 38 deles, é dicir, aproximadamente catro de cada cinco se realizan nos catro primeiros meses de 1938, entre xaneiro e abril. A consecuencia de todo elo é evidente: a vixilancia da sociedade civil xa existía de xeito previo á realización do ficheiro, o que se fixo foi institucionalizar a información e darlle un carácter estable.

Respecto á idade dos vixiados só temos referencias concretas de vinte e un deles, sendo un dos apartados dos que menos datos poseemos. Realmente a idade, á marxe da identificación persoal do rexistro, non é un dato moi determinante. Nestas dúas dúas de individuos constatamos unha importante presenza de persoas de idade comprendida entre os vinte e os coarenta anos (15), mentras que, no momento de realización da ficha, só seis sobreosan esta idade no momento de realización da ficha só seis. Tamén temos que dicir que contrariamente ó que acontece noutros lugares da provincia a proporción de mulleres é alta: 28 homes e 20 mulleres, aínda que boa parte delas eran irmáns de encausados que tiñan semellantes cargos e sancións⁸.

En relación a procedencia da denuncia temos que salientar certos rasgos específicos dos vixiados na cidade:

a) Aproximadamente o 45% das denuncias son realizadas por persoas procedentes do SIMP, concretamente aquelas que nesta provincia se denominaban en clave cos números e letras A-8 (9 denuncias) e 65-A (13). Non se recoñecen outras denuncias destes informadores na bisbarra de influencia, polo que ben podemos dicir que ámbolos dous tiñan o seu cargo sospeitas sobre a poboación brigantina. A porcentaxe de actividade do SIMP é superior á que atopamos noutros núcleos de características semiurbanas.

b) A persistencia da Guardia Civil, e secundariamente da DOP, no sistema de investigación. O corpo da Benemérita funcionou, sobre todo no ámbito rural, como un dos informadores máis solventes da realidade local. Por outra parte, este feito non é exclusivo da época franquista, xa que tamén tiveron este papel durante a II República. De ahí que a primeira estrutura do Servizo de Información ‘nacional’ tivera que ter en conta de xeito preferente á Guardia Civil.

c) Máis dun 10% destas denuncias son realizadas por ‘anónimos’, porcentaxe inferior á que ten lugar noutros concellos. Non parece ser Betanzos un dos lugares da provincia onde ten lugar un maior número de denuncias.

Os motivos que dan lugar ó inicio do expediente da DOP son moi diversos. O 20% deles dan comenzo á investigación baixo a consideración de ‘desafectos’. Nunha situación de enfrontamento bélico da sociedade civil, esta palabra identifica a sospeita de que non se

⁸ De feito o número total de 49 complétase coa ficha corresponde á ‘Familia Abarrategui’, integrada por persoas de ambos sexos.

atopaban conformes co novo réxime, o que, nun momento de polarización absoluta, evidenciaba a súa postura contraria ó mesmo.

Pouco máis do 15% dos rexistros son realizados baixo a acusación directa de ser ‘izquierdista’, pertencente ou simpatizante coa ‘Frente Popular’ ou ‘rojo’. Nunha comarca de clara influencia do socialismo resulta curioso constatar como só nunha das fichas se indica explícitamente como motivo da denuncia a consideración de ‘socialista’. Para as novas autoridades non existían moitas diferencias de partido entre os integrantes da que era para eles considerada a ‘Anti-España’.

Máis tamén existía unha circunstancia especificamente local en boa parte das denuncias. Nos días previos á chegada do exercito ‘nacional’ tivo lugar o asalto e queima do Convento de San Francisco, roubando certas propiedades ós monxes. Pois ben, según o que reflicte esta documentación, boa parte da sociedade brigantina debeu implicarse neste asalto, xa que máis do 15% destas fichas indican textualmente como motivo da denuncia que ‘ayudó saqueos domicilios sacerdotes y crímenes sacrílegos’. Dánse ademais dúas circunstancias comúns a todas elas:

a) Todas as fichas menos unha pertencen a mulleres. Casualmente na do único home implicado se indica que tiña na súa posesión boa parte dos obxectos roubados no Convento.

b) A totalidade das denuncias son feitas por un membro do SIMP, concretamente o que recibía o nome clave de A-8.

Antes de rematar co apartado das denuncias temos que salientar que tamén existían como motivos as ‘reuniones de elementos sospechosos’ –nas que nun caso en concreto se determina que a Guardia Civil lle recomenda esas persoas que ‘no se reúnan en dicho Café’-, e tamén circunstancias máis anecdóticas –se cabe falar de ‘anécdota’ nestes tráxicos feitos- como a sospeita de manifestar ‘alegría por el hundimiento del barco nacional ‘Baleares’⁹.

Este era o contido das denuncias, máis tiñan que ser comprobadas, e por quén mellor que pola Guardia Civil. Na totalidade das fichas brigantinas é esta institución á que se constitúe como o corpo local no que recae a responsabilidade da verificación da denuncia. Nuns intres como estes a condición da persoa influía de xeito moi notable na comprobación das acusacións.

A tenor destes datos – e reitero, única e exclusivamente a partir desta documentación- non podemos dicir que a Guardia Civil de Betanzos fora especialmente dura ou rixida nestas consideracións. Só catro persoas foron detidas e postas a disposición militar, precisamente os catro primeiros que son rexistrados, sen que se especifique o motivo polo que foron encadeados.

Ademais, despois das comprobacións, entre o 35 e o 40% dos fichados no teñen ningún tipo de sanción ou advertencia posterior. Nalgúns casos incluso se indica a redacción dun ‘informe favorable’. En moitos casos a Guardia Civil manifestaba explícitamente o cambio de actitude da persoa, que viraba en poucos días dende a adhesión á ‘Frente Popular’ cara a manifestar lealtade ó ‘Movimiento Nacional’, a condición de insolvente, ou advertir que vivía ‘en precario’ e de ‘manera económica’.

As sancións son de diverso tipo, pero as máis características nestes rexistros son as das prestacións persoais, que pode oscilar entre quince días e catro meses, e a presenta-

⁹ As dúas persoas que se lles abriu o expediente baixo este concepto se lles sancionou con trinta días de prestación persoal, presentación quincenal nas dependencias da Guardia Civil e posterior vixilancia.

ción ante a Guardia Civil, que tamén variaba entre unha vez cada dúas semanas ou dúas veces á semana¹⁰. Por regra xeral, unha sanción non excluía a outra. Máis aínda, as dúas atopábanse combinadas, é dicir, que era frecuente ter ese período de prestación persoal e logo a súa presentación cada certo tempo no Cuartel da Guardia Civil. Tamén se especificaba en ocasións a conveniencia da vixilancia da persoa en cuestión.

Ademais hai que ter en conta as sancións de carácter económico, circunstancia que á vista destes datos non parece ter moito predicamento nas autoridades deste Concello. Só hai referencia de dúas multas nestes rexistros, unha pola cuantía de 200 pesetas e outra de 500. Tamén había indicacións da Guardia Civil de separación dos cargos institucionais que ocupaban, como nos casos do Conserxe Fernando Fiaño Miravalles, do Xestor de Arbitrios do Concello Ramón Montes Navaza e do empregado da Fábrica de Armas da Coruña Fernando Mendiburo Parga¹¹. As observacións afectaban a todos os aspectos da vida da poboación, como no caso de Matilde Bonome Seoane, propietaria dun estanco, de quen a Guardia Civil enviou unha nota á Facenda, información que logo remiteu a Timbre e Monopolio, indicando que non consideraba ‘conveniente continúe con el Estanco’¹².

Non parece ser Betanzos unha das cidades onde se manifestará con maior rigor a vixilancia e control da poboación. Tanto dende as primeiras disposicións das novas autoridades ‘nacionais’, como dende as resolucións das sancións da Guardia Civil, obsérvase certa moderación sobre o futuro que lles agardaba a aqueles que foran tratados como ‘desafectos’. O importante número de persoas vixiadas no Concello implicaba unha importante actividade política e sindical previa ó golpe de estado de xullo de 1936, couxuntura que foi desartellada na *longa noite de pedra*. □

Apéndice documental:

Abarrategui, Familia	Filgueiras Mosquera, Amanda	Lousa Dapena, Francisco
Abarrategui, Eduardo	Filgueiras Mosquera, Delia	Lousa Dapena, Lourdes
Abarrategui, José Luís	Filgueiras Mosquera, Elena	Manso Palmeiro, José
Abarrategui Bonome, Antonio	Fraga Vázquez, Julia	Mara Rodríguez, Jesusa
Abarrategui Bonome, M ^{ra} Carmen	Fraga García, Remedios	Mendiburo Parga, Fernando
Abarrategui Paradela, Antonio	García, Antonio	Mendiburo Tomé, Gloria
Alfredo, ‘hijo de la Serradora’	García Gondell, Soledad	Mendiburo Tomé, María
Bonome Seoane, Matilde	García Méndez, Antonio	Montes Navaza, Ramón
Bonome Seoane, Ricardo	Gómez Babio, Asunción	Navarro, ‘factor F.C.’
Candal Sánchez, Jesús	González Manteiga, Manuel	Hombre Rial, José
Carro, Ramona	González Regueiro, María	Varela Buyo, Manuel
Casanova Santos, Josefina	Iglesias Pérez, José	Varela Nogueira, Emilia
Cuns Medin, Julio	Julio, ‘mozo del Liceo Recreativo’	Vázquez Lendoiro, Vicenta
Datorre, Francisco	Lagares Martínez, Ricardo	Vázquez Sabin, Felipe
Fernández Crespo, José	López Fernández, Agustín	Vázquez Vales, José
Fiaño Miravalles, Fernando	López Freire, José	Viqueira López, Manuel

Fonte: *Índice Alfabético-Onomástico de informados e investigados por la Delegación de Orden Público (1938)*, Arquivo do Reino de Galicia, ficheiros G-4671 e G-4687/1.

¹⁰ Datos do Concello de Betanzos:

-Prestación Persoal: 4 meses (2 persoas), 3 meses (2 pers.), 1 mes (3) e 15 días (2)

-Presentación ante a Guardia Civil: Quincenal (8 persoas), mensual (4) y dúas veces por semana (1).

¹¹ Precisamente este último xa fora sancionado con anterioridade, pero aínda así a Guardia Civil considera que ‘puede ser perjudicial su continuación en Fábrica Armas’.

¹² Matilde Bonome Seoane era irmá de Ricardo Bonome, de quen se sospeitaba entre maio e xullo de 1938 que se atopaba preto de Betanzos.